

The Office Of The Principal and Vice - Chancellor

**PROF MANDLA MAKHANYA, NHLOKO YA XIKOLO NA XANDLA XA
CHANSELARA**

YUNIVHESITI YA AFRIKA DZONGA

**NTLANGELO WO SUNGULA PHUROJEKE YO AKA YA YUNIVHESITI YA
AFRIKA DZONGA (UNISA) NA MASIPALA WA MUGANGA WA RAY
NKONYENI**

**UVONGO CIVIC HALL, 666 CRESCENT ROAD, UVONGO KWAZULU-
NATAL PROVINCE**

02 MUDYAXIHI 2019

Mufambisi wa Nongonoko, i ntsako lowukulu na nkateko eka mina ku va ndzi ri mufambisi wa ntirho lowu wa nkoka namuntlha. Ntlhanu wa tin'weti leti hundzeke, hiti 5 ta N'wendzamhala 2018 hi hlanganile ekhemphasininkulu ya Yunvivhesiti ya Tshwane.

Hi sayinile memorandamu ya ntwanano wo nyikela misava eka Yunivhesiti ya Afrika Dzonga hi Masipala wa Ray Nkonyeni laha eUvongo.

Mufambisi wa Nongonoko, ndzi pfumeleleni, ku anakanya nakambe tin'wana ta timhaka leti ndzi ti vuleke hi N'wendzamhala.

Xosungula, ndzi kombisile vonelo ra leswaku Yunivhesiti na Masipala swile ku endleni ka matimu hi ntirhisano lowu. Ndzi tsakela ku tshikelela mhaka yaleyo naswona nakambe ndzi lava ku khensa Meyara wa Huvonkulu na xipano xa yena, xa Huvo, na vulawuri bya Masipala eka ku endla leswaku munyikelo lowu wu koteka.

Mhaka ya vumbirhi leyi ndzi yi vuleke a ku ri leswaku ntirhisano lowu wu na vuswikoti byo cinca Port Shepstone yi va muxaka wun'wana wa "doroba ra yunvhesiti". Hambiswiritano ndzi tiyisisile xitatimente xexo hiku tekela enhlokweni leswaku hikuva hi vandla leri fambisaka Dyondzo hi Swifambisa Mahungu(ODEL) ahi fanelanga ku langutela doroba rofana na leri ku va ri fana na Cambridge, Oxford kumbe Grahamstown Kambe, ku na nkoteko wukulu wa Unisa wo engetela vugingiriki bya dorobatsongo leri, hi ku engetela, na hi Masipala hi woxe.

Yohetelela, ndzi vurile leswaku ku na nkoteko wukulukumba wa Yunivhesiti na Masipala wo tirhisana eka tindhawu totala leti ti nga hi vuyerisaka.

Ndzi tsakela ku vuyela eka timhaka leti tinharhu hinkwato endzhakunyana.

Namuntlha hi yisa phurojeke emahlweni. Kambe phurojeke leyi yi ta va vuyerisisa ku yini vanhu va Ray Nkonyeni? Naswona, yi ta yi vuyerisisa ku yini Unisa?

Xiyimo xa Masipala: vonelo ra munhu wa le handle

Ku va hina hi tlangela nkoteko lowu ntirhisano lowu wu nga na wona ndzi ta lava ku anakanya timhaka leti nga kona hi xiyimo xa Masipala na leswi vuako bya khemphasi ya yunivhesiti eka ndhawu yaleyo ya vulawuri byi nga ta hatlisisa xiswona nhluvuko.

Hi ku ya hi nhlayelo wa vanhu wa 2011 lowu humesiweke hi Tinhlayonhlayo Afrika Dzonga khale ka Masipala wa eZinqoleni a wu ri na vanhu voringana 52 540 ku nga se fika Mhawuri 2016, na mpimo wa

nkulo wo ringana 0, 42% ehenhla ka nkarhi wo ringana khume ra malembe. Leswi swi vula leswaku nhlayo ayi ta tama ya ha fana.¹²

Hi tlhelo rin'wana, khale ka Masipala wa Hibiscus a wu ri na vanhu voringana

256 135, na mpimo wa nkulo wo ringana 1, 62% ehenhla ka nkarhi wo ringana malembe ya khume.³

Vanhu hinkwavo va Masipala wa Ray Nkonyeni va katsiwile va fanele va va eka nhlayo ya 308 675. Ku nga va leswaku Masipala wu pfuxetile tifigara, swi lerivaleni loko u tihlanganisa na Stats SA na ku va u kota ku fikelela datara ya sweswi. Ndzi pfumeleleni ku tirhisa leswi ndzi faneleke ku swi kombisa tanihi leswi ndzi swi anakanyaka tanihi nkoteko lowu ntirhisano lowu wu hi khomeleke wona.

¹ Khale ka timasipala ta miganga ta eZinqoleni na Hibiscus Coast ti hlanganisiwile endzhaku ka nhlawulo wa mfumo wa muganga

hi 2016 ku vumba Masipala wa Muganga wa Ray Nkonyeni

² Mahungu hi Masipala wa khale ka eZinqoleni ku nga se va na nhlanganiso wa Mhawuri 2016 na Hibiscus ku vumbaMasipala wa mauganga wa Ray Nkonyeni. See http://www.statssa.gov.za/?page_id=993&id=eZinqoleni-municipality (Accessed on 29 April 2019).

³ Mahungu ya Masipala wa Hibiscus Coast ku nga se fika nhlanganiso wa Mhawuri 2016 na Masipala wa eZinqoleni ku vumba Masipala wa Ray Nkonyeni. Langutisa http://www.statssa.gov.za/?page_id=993&id=hibiscus-coast-municipality (Fikeleriwiile hi 29 Dzivamisoko 2019).

Mahungu yo engetela yo huma eka Stats SA lawa ya nga na nkoka eka Yunivhesiti, na lawa hi ehleketaka leswaku ya fanele ya vumba masungulo ya ntirhisano lowu ya katsa leswi landzelaka:⁴

- Leswaku mpimo wa ku pfumaleka ka mitirho eka khale ka eZinqoleni eka 10 061 lava a va fanele ku va na xiave eka ikhonomi i 41,6%.
- Leswaku 51,9% ehenhla ka 5 672 wa vantshwa (lava nga exikarhi ka vukhale bya 15 na 34) lava a va fanele va thoriwa eka khale ka eZinqoleni a va tirhi.
- 21,1% eka khale ka eZinqoleni a va na gezi
- 79,1% a va na inthanete, loko 12,8% ntsena va kuma inthanete hi ku tirhisa tifoni ta vona.

Xiphemu xa nkoka eka hina tanihi yunivhesiti hi leswaku i 4,2% ntsena wa lava nga na malembe ya 20 ku ya ehenhla lava nga na nthwaso wokarhi wa dyondzo ya le henhla.

Xifaniso xa Khale ka Ribuwa ra Hibiscus a xi kahle na xona.

Leswi landzelaka swi rhekhodiwile hi 2011:

⁴ Ku suka eka minhlanganiso leyi nga laha henhla .

- Mpimo wa ku pfumaleka ka mitirho wa vanhu voringana 89 197 lava faneleke ku tirha wu yimile eka 28%
- 37,3% wa vantshwa ehenhla ka 47 407 wa vanthswa lava faneleke ku va entirhweni a va tirhi
- 14,4% a va na gezi
- 64,2% a va na inthanete, loko 17,4% va kuma inthanete hi ku tirhisa tifoni ta vona.

Nakambe, eka hina tinhlayonhlayo ta nkoka hi leswaku i 11,2% ntsena wa vanhu lava nga na 20 wa malembe ku ya ehenhla lava nga na muxaka wokarhi wa nthwaso wa dyondzo ya le henhla.

Xana tinhlayonhlayo leti ti hi byela yini, naswona hi ta nghenelerisa ku yini ku endlela ku tisa cinco evuton'wini bya vanhu va hina?

Xiyenge xa le hansi xa vanhu lava nga na minthwaso ya dyondzo ya le henhla xa vilerisa. Hi ku ringana, na ku fambelana na ku humelela eka dyondzo, hi leswaku ka ha ri na vanhu votala lava nga hava gezi na nhlanganiso wa inthanete.

Xana ku nga endliwa yini na leswaku phurojeke leyi yi ta pfunisa ku yini ku antswisa tin'wana ta tinhlayonhlayo leti ti vilerisaka?

Swin'wana leswi kotekaka na Unisa ku va yi simeka senthara eRay Nkonyeni

Nghenelelo wosungula lowu ndzi wu tisaka hi phurojeke leyi i wa leswaku, hi ku aka senthara endhawini leyi, Yunivhesiti ya Afrika Dzonga yi ta tisa swivandlanene swa dyondzo ya le henhla ekusuhi na vanhu va Masipala lowu.

Hi ndlela yaleyo hi ta va hi hetisisa xikongomelo xa kahle lexi vakokwana wa hina va lorheke hi xona na ku navela ku xi avela vana lava ha taka, xa leswaku "tinyangwa to dyondza ti ta pfuleriwa vanhu hinkwavo".

I xikongomelo xa hina leswaku vanhu voringana 4,2% na 11,2% lava nga ehenhla ka malembe ya 20 lava nga na minthwaso yokarhi ya dyondzo ya le henhla eka khale ka Timasipala ta eZinqoleni na Hibiscus va fanele va engeteleka.

Xana hi wahi makungu ya xiviri ya senthara lama hi nga ta va hi karhi hi ma endla?

Loko yi hela Senthara ya Xifundza yi ta siva xitirhisiwa lexi nga eBizana eka Xiyenge xa Ribuwa". Yi ta seketela kwolomu ka 2 300 wa swichudeni

swa nkarhi hinkwawo na 5 000 wa swichudeni hi ku angarhela (nhlayo leyo hetelela yi katsa lava nga laveku switirhisiwa swa swichudeni swa nkarhi hinkwawo)

Xitirhisiwa xi ta va na:

- ndhawu yo tsarisa/rhijisitara
- ndhawu ya vutsundzuxi
- tilaboreyitari ta tikhomputa
- tikamara to dyondzela na ndhawu yo hlayela
- ku fambisa tikhomferense hi vhidiyo
- Nseketelo na Senthara ya Switirhisiwa ya swichudeni leswi nga tsoniwa, na
- holo

Hi lava ku aka senthara hi ndlela leyi yi nga ta va yi lulamerile ku ndlandlamuxiwa nkarhi lowutaka. Vuxoperi bya tindlela to hambana ta nhluvukiso byi sungurile. Swi languteriwile leswaku maendlelo ya ta hetisiwa hi nkarhi wutsongo.

Hi ku ya hi ndhawu ya vukorhokeri, senthara yi ta pfuna swichudeni leswi nga eka Ribuwa ra Dzonga wa KZN, ku katsa na madorobatsongo yo fana

na Kokstad, Harding, uMzimkhulu, Margate, Port Shepstone, Ixopo, na Hibberdene.

Hi ku tirhisa tilaboreyitari ta khomputa na Wi-Fi, leswi swi kumiwaka eka miako ya Unisa hinkwayo, senthara yi ta endla leswaku swichudeni swi kota ku fikelela nhlanganiso wa inthanete.

Eka nkarhi lowu misava yi "kongomaka eka " na ku amukela "Forth Industrial Revolution" i swa nkoka leswaku vanhu va hina, ngopfungopfu vantshwa vo huma eka vaaki va tlawa wa vatirhi, ava fanelanga ku siyiwa endzhaku kumbe ku pfaleriwa ehandle loko tintangha ta vona to huma eka mindyangu leyi nga na swipfuno ti humelela evuton'wini.

Tanihi yunivhesiti hi vonile hi laha vantshwa vo huma eka mindyangu ya tlawa wa vatirhi va hluvukeke hakona hikwalaho ka nhlanganiso wa xihatla. Leswi swi va lulamisela vutomi byo antswa lebyi vatswari va vona va byi tirheleke na ku byi navela eka vona.

Mufambisi wa Nongonoko, mi ta lemuka leswaku ndzi tshikelela vantshwa tanihi vavuyeriwa va nkoka va vukorhokeri lebyi hi nga ta byi tisa loko senthara leyintshwa yi herile no sungula ku tirha.

Xivangelo xo olova hi leswaku phurofayili ya avhereji ya swichudeni leswi dyondzelaku digiri swa Unisa yi cincile ku sukela eka masiku lawa votala lava nga eka holo leyi a mi ri swichudeni. Swichudeni swa avhareji leswi dyondzelaku digiri swa Unisa sweswi va le xikarhi ka malembe ya va20 a va tirhi, naswona va ti vona va ri swichudeni swa nkarhi hinkwawo.

Leswi swi ndzi fikisa eka xipfuno xa vunharhu lexi senthara leyintshwa yi nga ta va na xona eka swichudeni leswi swa avhereji. Na vukhale bya swichudeni swa hina lebyi yaka ehansi hi langutanile na swikoxo swo huma eka swichudeni leswi leswi lavaka nseketelo wa tithuthoriyali. Aku ri hi xivangelo lexi leswaku Yunivhesiti yi cincile endlelo ra yona kutani yi sungula ku nyika (vanhu hi voxe)tithuthoriyali, sweswi na hi ndlela ya xitironiki.

Senthara leyintshwa yi ta hi pfuna ku tisa vukorhokeri bya tithuthoriyali eka swichudeni leswi, eka swikongomelo swa vona hinkwaswo, leswi hambanaka switsongo na swa tintangha ta vona eka tiyunivhesiti tin'wana.

Nkoteko wa ntirhisano exikarhi ka Unisa na Masipala

Mi nge sweswi ndzi hundzulukela eka leswi ndzi swi vonaka swi ri ntirhisano exikarhi ka Unisa na Masipala- ntirhisano lowu faneleke ku va kona na le ndzhaku ka tiphurojeke leti kambe leti nga ta hatlisisiwa hi wona.

Mi ta tsundzuka, Meyarankulu, leswaku ndzi vule ntirhisano lowu kotekaka exikarhi ka Byuro ya Yunivhesiti ya Ndzavisiso wa Makete na vutivinkulu bya yona eka vuvhumbhi bya makete, ku aka vuswikoti no avelana vutivi.

I xiviko xa mina leswaku Byuro hi ku tirhisa Senthara ya Xifundza loko yi tumbuluxiwile, na loko ku nga se fika nkarhi walowo, yi nga vulavula na Masipala hi leswaku tindhawu ta ntirhisano ku nga va tihi, ndzavisiso, pholisi na vutsundzuxi bya makete.

Ndzi vula leswi endzhaku ka swikombelo leswi endliweke eka Ndhawu ya hina yale East London. Tin'wana ta timasipala eKapa Vuxa ti sungurile ku yisa swivilelo swa leswaku swa va durhela ku rhumela vatirhi eGauteng leswaku va ya kuma vuleteri.

Leswi swi hi byela leswaku hi fanele ku endla leswaku vukorhokeri byi va kona ku seketela vuleteri bya vatirhi va mfumo eka tindhawu leti hi nga kona.

Hi ku engetela eka Byuro ya Ndzavisiso wa Makete, van'wana va Vatirhi va hina va nga kota ku nyika byin'wana bya vukorhokeri lebyi u nga byi lavaka. Xikombiso, lembe leri hi Nyenyenyani hi loncile nongonoko hi ku tirhisana na Ndzawulo ya Khale ka Masocha. Wu katsa 320 wa khale ka masocha lava dyondzaka minongonoko ya mune leyi nyikiwaka hi Xikolo xa hina xa Vurhangeri bya Bindzu(SBL), leyi ku nga:

- Nongonoko wa Nhluvukiso na Mafambiselo eka Vuhlayiseki na Vusirheleri
- Nongonoko wa Nhluvukiso wa Huvonkulu eka Vuhlayiseki na Vusirheleri
- Diploma ya le henhla ka digiri
- Vurhangeri bya Vufambisi bya Bindzu

Minongonoko leyi yi ofariwa eka Khemphasi ya SBL eMidrand, Khemphasi ya Durban, Ndhawu ya Xifundza xa East London, na Khemphasi yale Kapa. Hi ta ndlandlamuxa minongonoko leyi eka tisenhara tin'wana.

SBL yina minongonoko yin'wana yotala leyi ndzi nga na ntiyiso leswaku Masipala wu nga lava ku yi anakanya eka vafambisi va wona.

Eka hina, anakanyo ahi leswaku i vanhu vangani lava nga ta tsarisa minongonoko ya hina. Lexi nga xa nkoka i xiave lexi hi nga xi endlaka eka nhlango. Loko vanhu vambirhi kumbe vanharhu va tsarisa eka yin'wana ya minongonoko ya hina naswona ku dyondza ka vona swi pfuna ku tivisa matirhelo ya vuswikoti ya vufambisi na vutumbuluxi, sweswo ku ta va ku humelela ka hina.

Hi ta swi tiva leswaku hikwalaho ka vuswikoti byebyo na vutumbuluxi vanhu va hina vale ku vuyeriweni. Sweswo ekuheteleleni, hi leswi yunivhesiti yi faneleke ku va swona; ku va minongonoko ya yona yi yisa eka "nhluvukiso wa vanhu".

Ku na tindhawu totala ta ntirhisano leti hi nga ti valangaka. Loko ndzi ri karhi ndzi lulamisela leswi ndzi dyondzile, nakambe ku suka eka datara ya Stats SA, leswaku khale ka tindhawu ta eZinqoleni ti na kwolomu ka 65% wa vurimi na nhlaysi wa misava. Ndzi lemukile leswaku hi 2016 Ndzawulo ya Vurimi ya Xifundzankulu na Nhluvukiso wa Matikoxikaya yi

loncile xikimi xa ncheleto wa “Horse Shoe” na tiphurojeke ta Woyisane/Riverside, leti katsaka ku byala matsavu na mirhi ya tiya.⁵

Tiphurojeke letimbirhi, na tin'wana totala leti nga rhangeriwaka hi swiyenge swa mfumo wa rixaka, xifundzankulu na muganga, tina vuswikoti byo yisa emahlweni ikhonomi ya Masipala.

Kholichi ya hina ya Vurimi na Mafambiselo ya Mbango, hikwalaho ka Senthara ya Vurimi na Tisayense ta Mbango, yi nga kota ku endla nhlengo eka ku avelana vutivi/mavonelo hi leswaku vuswikoti lebyi tumbeleke lebyi kumekaka endhawini leyi byi nga hlayisiwaka hayona.

Hi loko hi ta tilulamisela ku tirha tanihi yunivhesiti leswaku hi kota ku dyondza no hluvukisa vuswikoti. Xankoka, hi loko hi endla sweswo loko hita anakanyiwa tanihi ku va hi tirhela vanhu.

Meyarankulu, ndzi lava ku pfala hi ku vula leswaku eka hina eUnisa ku kuma misava tanihi leswi mi yi nyikeleke hi malwandla na ku akiwa ka senthara yintshwa tanihi leswi hi nga ta swi endla, a hi mayelana na

⁵ Ku kuma mahungu hi migingiriko leyi langutisa

https://www.kzndard.gov.za/images/Documents/DARD_Projects/Wosiyane-and-Horseshoe-project-profiles.pdf and <https://www.kzndard.gov.za/images/Documents/Events/2016/Launch-of-Ezinqoleni-Projects.pdf> (Hinkwaswo swiphemu swa mahungu swi fikeleriwile hi 29 Dzivamisoko 2019)

khonkhiriti na tigilazi ntsena. A kuna minhluvukiso yotano leyi nga tsandzaku yunivhesiti.

Ekuheteleleni, yunivhesiti yi fanele yi va kona ku antswisa vaaki. Hi vona phurojeke leyi tanihi xihatlisisi xa xivono lexikulu. Eka xiyimo lexi, hi vona xivono xexo xi fikeleriwa hikwalaho ka ntirhisano wa vuswikoti na n'wina.

Ndzi tshembha leswaku hi ta endla leswaku tilayini ta mbulavurisano ti tshama ti pfulekile na ku ehleketa hi matimba hi leswi hi nga swi endlaka swin'we.

I ku tshembha ka mina nakambe leswaku nkarhi lowutaka lowu hi nga ta rhurhela ntirho wo fana na lowu ku ta va loko hi pfula senthara. Eka xiyimo xexo hi ta kota ku tivisa minongonoko leyi tiyeke ya ntirhisano, kumbe hi ntiyiso ku vika hi leswaku sweswo swi ta va swi fikile kwihi hi mayelana na ku simekiwa.

Nakambe, ndzi tsakela ku mi khensa, Meyarankulu, Huvo ya Masipala, Mufambisi wa Masipala na vulawuri bya yena, na hinkwavo lava endleke leswaku phurojeke leyi yi koteka.

Hi ku yimela Yunivhesiti, Huvo, Vufambisi, Vতিরহি na swichudeni, ndzi mi navelela swa kahle.

Ndza khensa!